УДК 351.85:2(477)«2011-2020»
DOI https://doi.org/https://doi.org/10.31392/cult.alm.2026.1.2

Владиченко Лариса Дмитрівна,
доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри богослов'я та релігієзнавства
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
orcid.org/0000-0003-3454-1641
larysa.vla@gmail.com

ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕНТРАЛЬНОГО ОРГАНУ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ, ЩО РЕАЛІЗУЄ ДЕРЖАВНУ ПОЛІТИКУ У СФЕРІ РЕЛІГІЇ (2011–2020 РР.) (ЧАСТИНА 2)

У статті досліджено роботу Департаменту у справах релігій та національностей Мінкультури як ключового органу, що впроваджував державну політику в релігійній сфері протягом 2014–2020 років. Автор аналізує функціональні обов'язки та законотворчі ініціативи підрозділу, його практичні кроки у сфері державно-церковних відносин, а також взаємодію з дорадчими органами. Окрему увагу приділено функціонуванню консультативних структур при Міністерстві. Висвітлено основні заходи, проведені Департаментом у межах реалізації державної політики у сфері релігії та участі установи в профільних заходах. Окреслено роботу Департаменту щодо створення окремого центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії в Україні.

Ключові слова: Департамент у справах релігій та національностей, державна політика у сфері релігії, державно-конфесійні відносин, консультативно-дорадчі органи у сфері свободи совісті й віросповідання.

Vladychenko Larysa,
Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Theology and Religious Studies
Dragomanov Ukrainian State University
orcid.org/0000-0003-3454-1641
larysa.vla@gmail.com

THE ACTIVITY OF THE CENTRAL BODY OF EXECUTIVE POWER OF UKRAINE IMPLEMENTING STATE POLICY IN THE SPHERE OF RELIGION (2011–2020) (PART 2)

The article examines the activities of the Department for Religious Affairs and Nationalities of the Ministry of Culture as the key body implementing state policy in the religious sphere during 2014–2020. The author analyzes the functional duties and legislative initiatives of the unit, its practical steps in the field of state-church relations, and its interaction with advisory bodies. Particular attention is paid to the functioning of consultative structures under the Ministry. The paper highlights the main activities carried out by the Department within the framework of state religious policy and the institution's participation in specialized events. Furthermore, it outlines the Department's work regarding the establishment of a separate central executive body responsible for implementing state religious policy in Ukraine.

Key words: Department for Religious Affairs and Nationalities, state policy in the sphere of religion, state-confessional relations, consultative and advisory bodies in the sphere of freedom of conscience and religion.

© Владиченко Л. Д., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Центральний орган виконавчої влади України, що реалізує державну політику у сфері релігії, є одним із важливих суб'єктів відносин між державою й релігійними організаціями. Ці відносини є не сталими, а постійно змінюються, розвиваються, набуваючи нових актуальних рис залежно від запитів суспільства, безпекових викликів, стану міжконфесійних відносин тощо.

Діяльність центрального органу виконавчої влади України, що реалізує державну політику у сфері релігії, а саме Департаменту у справах релігій та національностей Міністерства культури (з кінця 2014 р. – першої половини 2020 р.), відбувалася в досить складний і насичений викликів період в історії України, зокрема це трансформаційні події в українському політикумі (позачергові парламентські вибори (жовтень 2014 р.) після подій Революції Гідності, позачергові президентські вибори (травень 2015 р.), чергові президентські вибори (травень 2019 р.) та позачергові парламентські вибори (липень 2019 р.) у зв'язку з розпуском попереднього складу Парламенту новообраним Президентом), результатом чого були чотири зміни складу Уряду, проведення на сході України АТО й ООС, період карантину стосовно запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, відповідних трансформацій релігійної сфери країни.

Таким чином, існує потреба в системному аналізі його діяльності, висвітленні механізмів комунікації з релігійними організаціями, експертним середовищем, громадськістю й необхідністю законодавчого врегулювання нових суспільних запитів.

Дослідженням діяльності державного органу України у справах релігії в період незалежності в наукових працях займалися дослідники релігієзнавчої сфери Віктор Бондаренко, Олександр Саган, Андрій Юраш, Віктор Єленський, Устим Хаварівський, Лариса Владиченко. Однак у дослідженнях увага більше приділялася ретроспективному історичному огляду державного органу України у справах релігій в Україні або більш детально аналізувалася діяльності цих органів до 2015 р. Безпосередньо висвітлення діяльності центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії з 2015 р., а саме Департаменту у справах релігії та національностей Міністерства культури, у наукових публікаціях висвітлював Андрій Юраш у контексті розкриття теми закономірностей і фундаментальних тенденції розвитку державного органу у справах релігій періоду незалежності. Отже, стаття покликана продовжити й доповнити ці наукові розвідки.

Водночас зауважимо, що в статті, якщо говорити мовою Е. Гусерля та Ю. Габермаса, «винесено за дужки» й не розглядається питання міжправославних відносин, оскільки цій проблематиці планується присвятити окрему публікацію.

Мета статті полягає в аналізі діяльності Департаменту у справах релігій та національностей у профільному Міністерстві щодо реалізації державної політики у сфері релігії протягом другого періоду його діяльності – кінця 2014 – першої половини 2020 рр.

Другий період діяльності Департаменту, який можна охарактеризувати як активний і продуктивний, передусім пов'язаний із призначенням на посаду директора Андрія Юраша – відданого своїй справі професіонала й висококваліфікованого фахівця у сфері релігії. На посаді керівника Департаменту А. Юраш не тільки зумів зберегти кадровий склад Департаменту (який характеризувався активною плинністю кадрів у попередні період), а й підсилити фахівцями у сфері релігії, тим самим сформувавши професійну команду.

А. Юраш зазначає: «Лише останніми роками, починаючи від 2016 р., Міністерство культури України, в складі якого перебуває Департамент, виходячи зі суто внутрішніх резервів та можливостей, почало звертати достатню увагу на вирішення задавлених проблем, пов'язаних із функціонуванням цього підрозділу» (Юраш, 2019, с. 211).

У вищевказаний період у Департаменті відбувалася робота за різними напрямами діяльності, отже, розглянемо це детально.

Сприяння у вирішенні актуальних питань реалізації державної політики у сфері релігії. Реєстраційна процедура стосовно статутів релігійних організацій і набуття статусу юридичної особи релігійними організаціями. Станом на 2014 р. релігійні організації для отримання статусу юридичної особи проходили реєстраційну процедуру у два етапи: на першому етапі реєструвався статут організації, а на другому – набувався статус юридичної особи.

Упродовж 2016–2019 рр. проводилася нормотворча робота стосовно вирішення окресленого питання. Зокрема, представники Департаменту були залучені до робочої групи щодо підготовки відповідного законопроекту. У результаті в основу проєкту закону було взято законотворчі напрацювання, запропоновані фахівцями Департаменту.

У січні 2019 р. Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України (щодо підлеглості релігійних організацій та процедури державної реєстрації релігійних організацій зі статусом юридичної особи)» (Про внесення, 2019), норми якого зафіксували, що функції з реєстрації статутів релігійних організацій і їх державної реєстрації як юридичної особи зосереджені в одному держоргані (відповідно в профільному центральному органі виконавчої влади у справах релігій, Раді міністрів АРК, обласних, Київській і Севастопольській міських держадміністрацій) залежно від виду релігійної організації. Отже, стало можливим запровадження «єдиного вікна» для здійснення реєстраційних послуг релігійним організаціям.

Зокрема, у 2019 р. Департаментом забезпечено налагодження адміністративних послуг у Міністерстві, пов'язаних з реєстрацією статутів (положень) релігійних організацій і змін до них і державною реєстрацією створення юридичної особи – релігійної організації.

Здійснення офіційного погодження можливості зайняття проповідницькою чи іншою канонічною діяльністю, виконання релігійних обрядів священнослужителями, релігійними проповідниками, наставниками, іншими представниками зарубіжних релігійних організацій, які є іноземними громадянами й тимчасово перебувають в Україні. Здійснення міжнародних зв'язків і контактів представників релігійних організацій урегульовані положеннями статті 24 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». Зокрема, частиною четвертою цієї статті передбачено, що священнослужителі, релігійні проповідники, наставники, інші представники зарубіжних організацій, які є іноземними громадянами й тимчасово перебувають в Україні, можуть займатися проповідуванням релігійних віровчень, виконанням релігійних обрядів чи іншою канонічною діяльністю лише в тих релігійних організаціях, за запрошенням яких вони прибули, і за офіційним погодженням з державним органом, який здійснив реєстрацію статуту (положення) відповідної релігійної організації.

Отже, Мінкультури здійснював вищезазначені погодження для релігійних організацій, реєстрація статутів (положення) яких проводилася центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії, згідно з вимогами частини шостої статті 14 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». У 2019 р. Департаментом проводилася робота щодо внесення вищезазначеного погодження на тимчасове перебування в Україні вищезгаданій категорії іноземців до переліку адміністративних послуг, що здійснювало Мінкультури.

Питання щодо погодження мирних зібрань релігійного характеру. Від початку періоду незалежності України релігійні спільноти порушували питання стосовно відповідності Конституції України (конституційності) положень частини п'ятої статті 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо скасування дозвільного механізму для релігійних організацій на мирні зібрання. Крім того, порушене питання неодноразово було предметом законодавчих ініціатив народних депутатів України, однак не знаходило належної підтримки в парламенті.

Упродовж 2016 року відбувалися засідання Конституційного Суду України (далі – КСУ), на яких розглядалася справа за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини п'ятої статті 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації».

Під час засідань КСУ уповноважений представник від Міністерства представляв позицію профільного центрального органу виконавчої влади з вищезазначеного питання. Безпосередньо Департаментом здійснювався аналітичний супровід матеріалів із цього питання.

У вересні 2016 року КСУ виніс рішення, у якому визнав, що закріплена в положеннях частини п'ятої статті 21 Закону вимога отримати попередній дозвіл на проведення окремих мирних релігійних зібрань у публічних місцях суперечить положенням частини першої статті 39 Конституції України (Рішення, 2016).

У зв'язку з цим ця норма вилучена з тексту Закону як така, що не відповідає Конституції (є неконституційною).

Питання запровадження інституту військового капеланства в Збройні сили Україні. Відповідно до розпорядження КМУ «Про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах, Національній гвардії та Державній прикордонній службі» (Про службу, 2014) і змін до нього, Мінкультури здійснювало сприяння у справі координації співпраці релігійних організацій із Міноборони, МВС, Нацгвардією, Адміністрацією Держприкордонслужби, Державної спеціальної служби транспорту щодо питань військового духовенства (капеланської служби), а також проводило моніторинг із зазначеного питання.

Також у період 2016–2020 рр. Департаментом у співпраці з Всеукраїнським міжконфесійним релігійним християнсько-військовим братством, профільними кафедрами НПУ імені М.П. Драгоманова та КНУ імені Тараса Шевченка проведено відповідні науково-теоретичні заходи з питань моніторингу й аналізу процесу інституалізації військового капеланства. У науково-теоретичних заходах узяли участь та обговорили нагальні питання вказаного процесу представники силових відомств, релігійних організацій, а також закордонні експерти з Європи й США у сфері військового капеланства.

На підставі проведеного Департаментом моніторингу станом на 2019 р. щодо функціонування служби військового духовенства (капеланства) у згаданих збройних і силових структурах констатуються певні ключові досягнення в цьому питанні в таких напрямах: запущено процеси інституалізації, розроблення й затвердження відомчої нормативно-правової бази та кадрового забезпечення відповідних підрозділів з питань служби військового духовенства (капеланства) у відповідних військових управлінських органах; налагоджено взаємодію між цими підрозділами та з уповноваженими органами релігійних організацій з питань душпастерства (капеланства), а також створено систему відбору й професіоналізації кандидатів на заняття посад військових капеланів.

Разом із тим потрібно констатувати, що станом на 2020 р. потребували законодавчого врегулювання деякі питання, які стосуються проблем формування служби військового духовенства (капеланства) і забезпечення діяльності військових священників (капеланів).

Процес повернення колишнього культового майна релігійним організаціями в Україні розпочався в перші роки незалежності. У період діяльності Департаменту (2011 р. – перша половина 2014 р.) у Міністерстві робочою групою з підготовки законопроєктів у сфері свободи совісті, зокрема, здійснювалася робота над Законопроєктом «Про повернення культових будівель релігійним організаціям», однак напрацювання не набули практичного результату.

У подальшому Департаментом спільно з експертним середовищем в окреслений у статті період діяльності здійснювався моніторинг і відповідний аналітичний супровід процесу повернення колишнього культового майна релігійним організаціями. З'ясовано, що станом на початок 2020 р. релігійним організаціям повернуто близько десяти тисяч культових споруд, що становило 99,2 % від загальної кількості культових споруд, які експропрійовано радянським режимом.

Причинами, за якими певна частина колишніх культових будівель не повернута релігійним організаціями, є такі: об'єкт знаходиться в незадовільному, аварійному стані, об'єкт є пам'яткою культурної спадщини; у будівлі розміщуються державні, комунальні, інші установи або об'єкт знаходиться на непідконтрольній території. Ця частка становить приблизно 0,8 % культових споруд, на які потенційно можуть претендувати релігійні організації, що становить менше сотні об'єктів.

Отже, на думку експертів, реституційний процес в Україні знаходиться на завершальній стадії. Більшість колишніх культових споруд в Україні повернуто релігійним організаціям. З огляду на зазначене, повернення тих культових споруд, на які претендують релігійні організації, розглядається окремо, з комплексним міжвідомчим опрацюванням.

Необхідно підкреслити, що продовж 2016–2020 рр. особливо активно питання повернення колишнього культового майна порушувалося Римсько-католицькою церквою в Україні, зокрема щодо об'єктів, які знаходяться в м. Києві, м. Львові, м. Біла Церква, м. Одесі. Зазначимо, що ці питання винесено у 2018 р.

на розгляд Комісії забезпечення прав релігійних організацій при Кабінеті Міністрів України.

Удосконалено статистичну форму звітності про мережу релігійних організацій в Україні. Щорічно Департаментом готувалися статистичні звіти про мережу релігійних організацій в Україні та звіт про забезпеченість церков і релігійних організацій України культовими будівлями й приміщеннями, пристосованими під молитовні, станом на перше січня відповідного року, які затверджувалися наказами Міністерства (Про річну, 2017).

Упродовж 2015 р. фахівцями Департаменту спільно з представниками Експертної ради розроблені відповідні нововведення до статистичної звітності щодо релігійної мережі України.

Ці нововведення стосуються доповнення структури статистичного звіту (форма 1), уточнено пункти щодо подачі інформації про релігійні громади; духовні навчальні заклади; недільні школи й періодичні видання; структуровано подачу інформації щодо мережі релігійних організацій по блоках, які визначають релігійні напрями; розширено перелік релігійних організацій, тобто надано в більшості деталізацію позицій «інші».

Указані зміни в статистичній звітності, яку запроваджено з 2016 р., деталізують кількісні показники релігійної мережі країни й дають можливість отримати більш повну інформацію про релігійну більшість і меншість країни (стосується статзвітів Мінкультури в період з 2016 по 2020 рр.) (Владиченко, 2016).

Звернемо увагу, що державна статистика з 2014 р. наводиться без урахування показників мережі релігійних організацій АР Крим (станом на 1 січня 2014 р. в АР Крим діяло 2083 релігійні організації), оскільки остання є анексованою, тому релігійні організації позбавлені можливості діяти згідно з українським законодавством.

Актуалізовано залучення експертного середовища до питань, що стосуються реалізації державної політики у сфері релігії. У грудні 2014 р. (трохи більше річної паузи в роботі) у Міністерстві активізовані засідання *Експертної ради з питань свободи совісті та діяльності релігійних організацій* (створеної у 2012 р.). В оновленому складі Експертної ради представлено десять докторів та одинадцять кандидатів наук, які є фахівцями у сфері відносин між державою й релігійними організаціями. Головою оновленого складу Експертної ради була Світлана Фоменко, перший заступник міністра культури, заступником голови Експертної ради – Віктор Бондаренко, д.ф.н, проф. завідувач кафедри культурології НПУ імені М.П Драгоманова (Склад, 2017, с. 395–396).

З грудня 2014 р. по вересень 2019 р. проведено 28 засідань Експертної ради, з них 6 виїзних у мм. Маріуполі, Рівному, Ізмаїлі, Вилково, Запоріжжі, Мелітополі, Глухові, Ужгороді). На цих засіданнях розглядались актуальні питання взаємодії між державними органами влади, релігійними організаціями та громадянським суспільством, обговорювалися особливості співпраці між державою та релігійними інституціями.

У співпраці між фахівцями Експертної ради й Департаменту напрацьовано таке: удосконалено форму річної статистичної звітності щодо мережі релігійних організацій в Україні для ширшого відображення специфіки й особливостей релігійних процесів у державі; розроблено проєкт уніфікованої нормативної бази щодо реєстрації та перереєстрації релігійних організацій (релігійних громад); проєкти точкових змін і доповнень до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». Здійснювалася робота над проєктом нормативної бази щодо створення окремого експертного напряму – релігієзнавчої експертизи. На порядку денному розглядалися питання, які стосувалися діяльності релігійних організацій, реєстрації статутів новостворених релігійних організацій, зарахування організацій до категорії релігійні організації та проведення експертизи щодо зарахування відповідних видань до богослужбової літератури, питання щодо повернення релігійним організаціям колишнього культового майна тощо.

Потрібно зазначити, що завдяки активній роботі Експертної ради налагоджено конструктивну співпрацю з профільним Комітетом ВРУ з питань культури та духовності, що забезпечило оперативну координацію законодавчої й виконавчої гілок влади у сфері свободи совісті й віросповідання.

З 2015 р. Департамент забезпечував надання організаційно-методичної допомоги відповідним структурним підрозділам обласних, Київської міської державних адміністрацій,

які відповідають за реалізацію державної політики у сфері релігії на регіональному рівні. На постійній основі проводилися *робочі наради з керівниками та представниками вищезазначених структурних підрозділів*. До 2020 р. в Києві проведено близько десятка таких нарад.

На цих заходах безпосередньо обговорювалися актуальні питання реалізації державної політики у сфері релігії, проблемні питання сучасного стану державно-церковних і -конфесійних відносин у регіонах України, моніторингу релігійної ситуації в Україні.

Такі зустрічі представників державних органів виконавчої влади центрального й регіонального рівня, які опікуються питаннями у сфері релігії, сприяли постійній їх комунікації та обміну досвідом у професійній сфері, наданню консультацій та оперативному вирішенню проблемних питань реалізації державної політики на регіональному рівні.

Налагодження активної діяльності консультативно-дорадчих органів у сфері свободи совісті й віросповідання. У квітні 2018 р., після понад п'ятирічної перерви, відновлена робота *Комісії з питань забезпечення реалізації прав релігійних організацій при Кабінеті Міністрів України*. Безпосереднє організаційно-технічне забезпечення діяльності Комісії здійснює Мінкультури.

Департаментом розроблено відповідний проєкт Постанови КМУ «Про зміну складу Комісії з питань забезпечення реалізації прав релігійних організацій» (Про зміну, 2017). Робота Комісії передусім передбачає забезпечення ефективної взаємодії між представниками центральних органів виконавчої влади й релігійними організаціями у вирішенні актуальних питань державно-конфесійних відносин.

Зокрема, у квітні 2018 р. було організовано чергове засідання Комісії під керівництвом Віцепрем'єр-міністра України П. Розенка. Питання, які розглянуті на засіданні Комісії: спрощення процедури подвійної реєстрації релігійних організацій; щодо ситуації із забезпеченням прав вірян і релігійних організацій на тимчасово окупованих територіях Донецької й Луганської областей, Автономної Республіки Крим; щодо повернення у власність чи передачу в безоплатне користування релігійним організаціям культових будівель і майна, що використовуються не за призначенням (у м. Одесі, м. Біла Церква Київської області, м. Сімферополі АРК) тощо.

У листопаді 2014 р. при Мінкультури створена *Робоча група з питань врегулювання актуальних міжцерковних конфліктів*, на засіданнях опрацьовувалися питання виникнення протистоянь і шляхи їх вирішення. Проте, у зв'язку з відмовою повноважних представників релігійних організацій йти на компроміси в конкретних конфліктних ситуаціях, діяльність Робочої групи у 2015 році припинена.

На виконання Урядового доручення у 2016 році при Мінкультури була започаткована робота *Міжвідомчої робочої групи з протидії екстремізму на релігійному ґрунті*, на засіданнях Робоча група опрацьовувала питання порушень законодавства у сфері свободи совісті, спірних питань щодо користування культовими будівлями релігійних організацій.

Упродовж 2015–2019 рр. Департамент активно співпрацював із *Комісією у справах релігій Громадської ради при Мінкультури.* Безпосередньо на засіданнях Комісії обговорювалися проблемні питання у сфері забезпечення конституційного права на альтернативну (невійськову) службу, а саме: відсутність юридичної процедури направлення віруючих громадян на альтернативну (невійськову) службу під час мобілізації; складнощі з реалізацією цього права, що виникають у членів незареєстрованих релігійних громад; потреба в оновленні Переліку релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю; відсутність законодавчої норми про звільнення священнослужителів від мобілізації на військову службу. Обговорювалися питання щодо механізму реєстрації релігійних організацій тощо.

Також упродовж 2014–2020 рр. на постійній основі відбувалися *робочі зустрічі з керівниками, офіційними представниками релігійних організацій різних конфесій і релігійних напрямів і міжрелігійних і міжконфесійних об'єднань.* Зустрічі відбувалися як із керівництвом, так і з колективом Департаменту. Наприклад, відбулися зустрічі колективу Департаменту з керівництвом Української православної церкви Київського патріархату, Української греко-католицької церкви, Української уніонної конференції Церкви Адвентистів сьомого дня, Української християнсько-євангельської церкви, Духовного управління мусульман України, Духовного управління мусульман України «УММА», Апостольської нунціатури

в Україні; представниками Української православної церкви в єдності з московським патріархатом, Української автокефальної православної церкви, Української лютеранської церкви, Київського буддійського центру лінії Карма Каг'ю тощо, а також із представниками Всеукраїнської ради церков і релігійних об'єднань; Всеукраїнської ради релігійних об'єднань; Ради євангельських протестантських церков; Українського біблійного товариства; Всеукраїнського міжконфесійного релігійного християнсько-військового братства. Ці зустрічі сприяли поглибленню співробітництва між державою і релігійними організаціями й налагодженню діалогу та моделей партнерства між ними.

У Департаменті відбувалися *лекторії та зустрічі колективу з провідними українськими науковцями й фахівцями у сфері дослідження релігійної проблематики*, що сприяло постійному обміну досвідом та обговоренню сучасного стану релігійних процесів в Україні. Безпосередньо тематика стосувалася сучасного стану геополітичних процесів і релігійної складової в них; міжправославних відносин в українському та світовому контексті; історії й сучасного стану розвитку ісламу на українських теренах; діяльності нових релігійних рухів тощо. Зокрема, Департамент співпрацював з провідними фахівцями з відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, кафедрою культурології НПУ імені М. П. Драгоманова та кафедрою релігієзнавства філософського факультету КНУ імені Тараса Шевченка.

У Департаменті проводилася робота щодо узагальнення релігійної ситуації в країні, зокрема *здійснювався моніторинг* з такої проблематики: щодо питань виникнення випадків міжконфесійних протистоянь; щодо питань порушення основоположних прав людини стосовно свободи віросповідання; щодо випадків колабораціонізму й конфронтаційної риторики деяких релігійних організацій щодо інших релігійних організацій; зміни конфесійної належності релігійними громадами; щодо внесення змін до установчих документів релігійних організацій. У результаті моніторингу Департаментом підготовлено близько десятка офіційних заяв Міністерства та низки прес-конференцій керівництва Департаменту.

Налагоджено активну співпрацю з міжнародними правозахисними організаціями. Після подій 2014–2015 рр. щодо анексії АР Крим та окупації частини сходу України міжнародними правозахисними організаціями здійснюється постійний моніторинг статну дотримання прав і свобод людини (зокрема у сфері релігії) в Україні, зокрема Моніторинговою місією ООН з прав людини в Україні; Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини щодо ситуації з правами людини в Україні; Департаментом США, Комітетом Міністрів Ради Європи, ОБСЄ.

Департамент активно співпрацював із представниками моніторингових місій і міжнародних організацій щодо гарантування належного дотримання прав і свобод людини, передбачених міжнародним і національним законодавством щодо сприяння зміцненню взаєморозуміння між релігійними організаціями різних віросповідань.

Організація та залучення до організації заходів у сфері свободи совісті й віросповідання. Протягом 2015–2020 рр. Департамент був залучений до організації зустрічей Прем'єр-міністра та Віце-прем'єр міністра з представниками Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, зокрема забезпечувалася комунікація з представниками релігійних організацій і підготовка відповідних аналітичних, довідкових та інформаційних матеріалів. У цей період відбулося чотири (у 2015 р., 2019 р. та 2020 р.) таких зустрічей за різних складів Уряду.

Департаментом організовано та проведено близько двадцяти *всеукраїнських заходів*: державних урочистостей, просвітницьких конференцій, круглих столів, семінарів, прес-конференцій за участі представників державних органів, наукових установ, вищих навчальних закладів і релігійних організацій з метою обміну досвідом з питань забезпечення свободи совісті й віросповідання та створення відкритого діалогового майданчика суб'єктів державно-конфесійних відносин. Ці заходи стосувалися таких тематик: взаємодії державних органів, відповідальних за здійснення політики у сфері релігії; забезпечення ефективного діалогу між центральними органами влади та релігійними організаціями; релігійної свободи й світоглядного плюралізму; інституалізації військового капеланства; удосконалення реєстраційної процедури статутів релігійних організацій і державної реєстрації юридичних осіб; міжрелігійних

і міжконфесійних відносин; міжправославним відносинам і конфліктним ситуаціям в Україні; зокрема урочисті заходи присвячені річницям Хрещення Київської Руси-України; 500-річчю Реформації; ушануванню пам'яті визначних релігійних діячів.

Варто окремо наголосити, що у 2018 р., згідно з Указом Президента та Розпорядженням КМУ, на державному рівні відзначалося 100-річчя українського державотворення. Зазначена тема є надзвичайно актуальною для сучасної державної політики у сфері релігії, адже інституційна традиція профільного держоргану залишалася безперервною протягом століття. По суті, держорган у справах релігій в Україні є спадкоємцем чотирьох міністерств, які діяли у часи Української Центральної Ради, Гетьманату та Директорії УНР.

Так, упродовж 2018 р. Департаментом проведено низку заходів (урочисту академію, конференції, круглі столи), присвячених 100-річчю держоргану з питань релігії, у контексті заходів, присвячених 100-річчю української державності, і підготовлено виставку (експозиція розміщувалася в приміщенні Департаменту) на основі архівних матеріалів, фотодокументів і наукових досліджень.

За результатами проведених конференцій підготовлено до друку й видано науково-інформаційні збірники (25-річчя, 2017; Державний, 2018), присвячені 25-річчю української незалежності й 100-річчю традиції держоргану.

Окрім того, проведено низку *регіональних заходів* щодо вивчення актуальних питань і проблемних ситуацій у сфері релігії безпосередньо в окремих регіонах Україні для подальшого вироблення ефективних заходів реагування цих питань.

Представники Департаменту брали активну участь у *міжнародних заходах* з метою належного представлення на міжнародному рівні й обміну досвідом із представниками міжнародних інституцій здобутків реалізації державної політики у сфері релігії в Україні.

Зазначимо, що робота Департаменту відбувалася в *період карантину, який установлено в березні 2020 року з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19*. Департамент був залучений до організації налагодження роботи щодо проведення відповідних заходів для забезпечення теле- й радіотрансляції богослужінь та обрядових заходів під час карантину на загальнонаціональних і регіональних телеканалах UA: Суспільне мовлення.

Зокрема, Департаментом розроблено концепцію й узгоджено графік відповідних трансляцій з релігійними організаціями. Звернемо увагу, що ця акція мала унікальний характер, оскільки враховувала полірелігійність і поліконфесійність України. З 27 березня 2020 р. щоп'ятниці, щосуботи й щонеділі транслювалися за відповідним графіком богослужіння як православних, католицьких церков, так і молитовні заходи протестантських, мусульманських та іудейських організацій як у прямому ефірі, так і в запису.

Досвід 2020 року сприяв розвитку онлайн-трансляцій, які багато релігійних організацій продовжують і далі забезпечувати для зручності вірян.

Утворення окремого державного органу України з питань релігії та етнополітики. Питання відновлення центрального органу виконавчої влади у справах національностей і релігій як окремого держоргану протягом 2014–2019 рр. постійно порушували представники міжнародних безпекових і правозахисних організацій, а саме: Верховні комісари з питань національних меншин ОБСЄ у 2016–2018 рр.; Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні й Офіс Ради Європи в Україні. Разом із тим за результатами функціонального аудиту Міністерства, проведеного незалежними міжнародними організаціями – KEA European Affairs, а також PPV Knowledge Networks за сприяння програми Східного партнерства Європейського Союзу, цими інституціями визначена доцільність утворення окремої владної інституції, відповідальної за формування й реалізацію державної політики у сфері релігії та міжнаціональних відносин.

Підтримку ініціативам відновлення вищезазначеного органу державної влади висловлювали також представники громадянського суспільства – керівники релігійних організацій та організацій національних меншин в Україні.

Безпосередньо в Департаменті у 2019 р. проводилася нормотворча робота із зазначеного питання. У червні й серпні 2019 р. Уряд схвалив відповідні постанови: «Про утворення Державної служби України з етнополітики та свободи

совісті», «Про затвердження Положення про Державну службу України з етнополітики та свободи совісті та внесення змін до Положення про Міністерство культури України».

Створення вказаного державного органу вказує на дієвий крок Уряду на шляху посилення інституційної спроможності формування й реалізації державної політики у сфері релігії та забезпечення свободи совісті й прав національних меншин, а також загалом гуманітарної політики України.

Зазначимо, що в період налагодження організаційних процесів роботи ДЕСС (проведення конкурсів на посаду керівника, затвердження структури, штатного розпису, добір на конкурсній основі працівників, вирішення питання з приміщенням тощо) робота Департаменту в складі Міністерства тривала.

Однак і саме Міністерство, у зв'язку зі змінами складу Уряду в період з вересня 2019 р. – першої половини 2020 р. двічі реорганізоване, також скорочено штатну структуру Міністерства, зокрема й Департаменту. Указане безпосередньо вплинуло на активність діяльності Департаменту в цей період. Безпосередня діяльність Департементу завершена у вересні 2020 р.

Отже, у статті висвітлено роботу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії, а саме Департаменту у справах релігії та національності Міністерства, під час другого періоду його діяльності з кінця 2014 – першої половини 2020 рр.

Діяльність Департаменту в окреслений період відбувалася в досить складний і трансформаційний період для України, що пов'язано з новими суспільними запитами та викликами у вирішенні актуальних питань реалізації державної політики у сфері релігії.

Безпосередньо в статті висвітлено законотворчу роботу Департаменту; сприяння у вирішенні актуальних питань державно-конфесійних відносин; налагодження конструктивної співпраці з експертним середовищем; сприяння діяльності консультативно-дорадчих органів у сфері релігії; організацію заходів у сфері свободи совісті й віросповідання тощо.

Загалом діяльність Департаменту в окреслений період можна охарактеризувати як активну, плідну та продуктивну в реалізації актуальних питань державно-конфесійної сфери, реалізації чого послугувала злагоджена професійна робота як керівника Департаменту Андрія Юраша, так і колективу Департаменту, власне, як і в інші періоди діяльності державного органу у справах релігій, коли держорган очолювали фахівці у сфері релігії.

Подальшою перспективою дослідження вказаної проблематики може бути аналіз діяльності різних періодів функціонування центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику ц сфері релігії з 2020 р. до сучасності, а саме Державної служби України з етнополітики та свободи совісті.

Список використаних джерел:

Владиченко Л.Д. (2019). Державний орган України у справах релігій. *Велика українська енциклопедія.* URL: https://vue.gov.ua/Державний орган України у справах релігій.

Владиченко Л. (2016). Релігійна мережа України: аналіз динаміки станом на початок 2016 року. *РІСУ – Релігійно-інформаційна служба України.* URL: https://risu.ua/religiyna-merezha-ukrajini-analiz-dinamiki-stanom-na-pochatok-2016-roku_n79100.

Державний орган України у справах релігій: 100-річчя традиції. *Збірник наукових матеріалів* (2018). Київ : ДУХ І ЛІТЕРА. 200 с.

Про внесення змін до деяких законів України щодо підлеглості релігійних організацій та процедури державної реєстрації релігійних організацій зі статусом юридичної особи (2019). *РАДА.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2673-19#Text.

Про зміну складу Комісії з питань забезпечення реалізації прав релігійних організацій (2017). *РАДА.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-2017-п#Text.

Про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах, Національній гвардії, Державній спеціальній службі транспорту та Державній (2014). *РАДА.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/677-2014-p/ed20140702#Text.

Про річну статистичну звітність з питань державно-конфесійних відносин в Україні за 2017 рік (релігійні організації) (2017). *РАДА.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0216734-18#Text.

Рішення Конституційного Суду України (2016). *Конституційний Суд України.* URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/6-pn-2016.pdf.

Юраш А. (2018). Закономірності та фундаментальні тенденції розвитку державного органу у справах релігій періоду незалежності. *Державний орган України у справах релігій: 100-річчя традиції* : збірник наукових матеріалів. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА. С. 209–229.

Склад Експертної ради з питань свободи совісті та діяльності релігійних організацій (2017). *25-річчя Української незалежності як історія релігійних свобод і світоглядного плюралізму: державні інституції та релігійні організації у пошуку моделей партнерства*. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА. С. 540–542.

References:

Vladychanko, L.D. (2019). Derzhavnyi orhan Ukrainy u spravakh relihii [State body of Ukraine for religious affairs]. *Velyka ukrainska entsyklopediia.* Retrieved from: https://vue.gov.ua/Державний орган України у справах релігій.

Vladychanko, L. (2016). Relihiina merezha Ukrainy: analiz dynamiky stanom na pochatok 2016 roku [Religious network of Ukraine: analysis of dynamics as of the beginning of 2016]. *PICV – Relihiino-informatsiina sluzhba*. Retrieved from: https://risu.ua/religiyna-merezha-ukrajini-analiz-dinamiki-stanom-na-pochatok-2016-roku_n79100.

Derzhavnyi orhan Ukrainy u spravakh relihii: 100-richchia tradytsii / *Zbirnyk naukovykh materialiv*. [State Body of Ukraine for Religious Affairs: 100-th Anniversary of Tradition / Collection of Scientific Materials] (2018). Kyiv : DUKH I LITERA. 200 p.

Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo pidlehlosti relihiinykh orhanizatsii ta protsedury derzhavnoi reiestratsii relihiinykh orhanizatsii zi statusom yurydychnoi osoby [On amendments to certain laws of Ukraine regarding the affiliation of religious organizations and the procedure for state registration of religious organizations with the status of a legal entity]. (2019). *RADA.* Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2673-19#Text.

Pro zminu skladu Komisii z pytan zabezpechennia realizatsii prav relihiinykh orhanizatsii [On changing the composition of the Commission on ensuring the realization of the rights of religious organizations]. (2017). *RADA.* Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-2017-п#Text.

Pro sluzhbu viiskovoho dukhovenstva (kapelansku sluzhbu) u Zbroinykh Sylakh, Natsionalnii hvardii, Derzhavnii spetsialnii sluzhbi transportu ta Derzhavnii [On the military clergy service (chaplaincy service) in the Armed Forces, the National Guard, the State Special Transport Service and the State]. (2014). *RADA.* Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/677-2014-p/ed20140702#Text.

Pro richnu statystychnu zvitnist z pytan derzhavno-konfesiinykh vidnosyn v Ukraini za 2017 rik (relihiini orhanizatsii) [On annual statistical reporting on state-confessional relations in Ukraine for 2017 (religious organizations)]. (2017). *RADA.* Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0216734-18#Text.

Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy [Decision of the Constitutional Court of Ukraine] (2016). *Konstytutsiinyi Sud Ukrainy* [Constitutional Court of Ukraine]. Retrieved from: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/6-pn-2016.pdf.

Yurash, A. (2018). Zakonomirnosti ta fundamentalni tendentsii rozvytku derzhavnoho orhanu u spravakh relihii periodu nezalezhnosti [Patterns and fundamental trends in the development of the state body for religious affairs during the period of independence]. Derzhavnyi orhan Ukrainy u spravakh relihii: 100-richchia tradytsii. *Zbirnyk naukovykh materialiv*. Kyiv : DUKH I LITERA. P. 209–229 [in Ukrainian].

Sklad Ekspertnoi rady z pytan svobody sovisti ta diialnosti relihiinykh orhanizatsii (2017) [Composition of the Expert Council on Freedom of Conscience and Activities of Religious Organizations]. *25-richchia Ukrainskoi nezalezhnosti yak istoriia relihiinykh svobod i svitohliadnoho pliuralizmu: derzhavni instytutsii ta relihiini orhanizatsii u poshuku modelei partnerstva.* Kyiv : DUKH I LITERA. 2017. P. 540–542.

Дата першого надходження статті до видання: 24.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.01.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 25.03.2026